

คุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน

ศึกษากรณี: สหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภोधุมมณฑล จังหวัดนครปฐม

The Leader's Characteristics in Strengthened Community Corresponding to Sustainable Agricultural: A Study of Ban Klong Yong Cooperative Limited, Phutthamonthon District, Nakhonpathom Province

ชมนนุช หุ่นนาค
Chompoonuch Hunnark

วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์
College of Innovation Management, Rajamangala University of Technology Rattanakosin

ติดต่อผู้เขียน chompoonuch7229@gmail.com

ส่งบทความ 28 กันยายน 2558 | ตอบรับ 11 พฤศจิกายน 2558 | เผยแพร่ 15 สิงหาคม 2559

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน ศึกษากรณี: สหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภोधุมมณฑล จังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาและบริบทของพื้นที่สหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภोधุมมณฑล จังหวัดนครปฐม 2) เพื่อศึกษาค้นคว้าคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน ของสหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภोधุมมณฑล จังหวัดนครปฐม และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของ Bass และ Avolio (1994) มีวิธีดำเนินการวิจัยในเชิงคุณภาพ ศึกษาจากเอกสาร แนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยรูปแบบการวิจัยเป็นแบบกรณีศึกษา ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ผู้นำในการขับเคลื่อนสหกรณ์บ้านคลองโยง สมาชิกสหกรณ์ และนักวิชาการ

ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาและบริบทของพื้นที่สหกรณ์บ้านคลองโยงเป็นพื้นที่ทำการเกษตรเป็นหลัก โดยบรรพบุรุษได้บุกเบิกหักร้างถางพงในบริเวณ “ทุ่งนครชัยศรี” เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากินในลักษณะของการเข้ามาโดยตลอด ด้วยความทุกข์ยากจากการไม่มีสิทธิในการถือครองที่ดิน ส่งผลให้ชาวบ้านรวมตัวกันเคลื่อนไหวหลากหลายรูปแบบ จนนำไปสู่การกำหนดนโยบายการถือครองที่ดินและบริหารจัดการที่ดินอย่างยั่งยืนและมั่นคงโดยชุมชนในรูปแบบของชุมชนของรัฐบาล และพัฒนาพื้นที่ไปสู่การทำเกษตรแบบยั่งยืน ส่วนคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน ของสหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภोधุมมณฑล จังหวัดนครปฐม พบว่า 1) มีดีการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ ผู้นำของสหกรณ์บ้านคลองโยง สามารถเป็นแบบอย่าง เป็นผู้นำทางความคิด นำปฏิบัติ จูงใจให้สมาชิกสหกรณ์ทำกิจกรรมต่างๆ 2) มีดีการสร้างแรงบันดาลใจ ผู้นำสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกสหกรณ์บ้านคลองโยงมีความรู้ความเข้าใจ และตระหนักว่า การทำเกษตรอินทรีย์เป็นแนวทางที่ช่วยสร้างความยั่งยืนในอาชีพให้กับคนในชุมชน 3) มีดีการกระตุ้นทางปัญญา ผู้นำให้คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายในการทำเกษตร โดยผู้นำลงมือทำให้ชาวบ้านเห็น จากนั้นชาวบ้านจึงลงมือทำตามและเรียนรู้กับปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อหาวิธีการใหม่ในการแก้ปัญหาเอง และ 4) มีดีการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล มีการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น ชักถาม และให้ข้อเสนอแนะต่างๆ ได้อย่างเสรีในการดำเนินกิจกรรม รวมถึงคำนึงถึงความถนัด ความเชี่ยวชาญ และบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ ส่วนสุดท้ายรูปแบบคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืนที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย ประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนเชิงประกอบการ 2) ผู้นำที่สามารถเชื่อมโยงเครือข่ายทุกภาคส่วน ทุกระดับ และเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคม 3) ผู้นำที่ส่งเสริมการจัดการความรู้ และสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ และ 4) ผู้นำที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วม และเพิ่มศักยภาพในการจัดการตนเองและพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน

คำสำคัญ: คุณลักษณะผู้นำ, ชุมชนเข้มแข็ง, การทำเกษตรแบบยั่งยืน

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the resources and context in location of Ban Klong Yong Cooperative Limited, Phutthamonthon District, Nakhonpathom Province 2) to study the characteristics of the leaders of the strengthened community corresponding to sustainable Agricultural of Ban Klong Yong Cooperative Limited, Phutthamonthon District,

Nakhonpathom Province and 3) to present the characteristics of leaders of strengthened community corresponding to sustainable Agriculture. The leader of changing theory of Bass and Avolio (1994) was applied in this research. The research methodology of this research was the qualitative research to study from the documents, theory, concepts and involved research and in-depth interview. The concept of this research was the case study to use the in-depth interview to collect the data. The important informants were the leaders who managed the Ban Klong Yong Cooperative Limited, Phutthamonthon District, Nakhonpathom Province, the members and the academic officers.

The results of this research were showed that the resources and contexts of Ban Klong Yong Cooperative Limited, Phutthamonthon District, Nakhonpathom Province were the specific agriculture and the ancestors were beginner to reclaim the land of “Thoong Nakhon Chaisi” for the residents and rent in the long time. The farmers were not the owner of the land for living, so they gathered into a group to lead the land owner policy and the strengthened community corresponding to sustainable land of the community title deed of government to develop the agriculture to the sustainable agricultural. The characteristics of the leaders of the strengthened community corresponding to sustainable agricultural of Ban Klong Yong Cooperative Limited, Phutthamonthon District, Nakhonpathom Province were 1) ideal influence side, the leaders were the good model in the thinking, performance and to motivate the members to participate the activities 2) inspiration side, the leaders suggest the members to know the organic agriculture to lead the sustainable agriculture of the members 3) intellectual motivation side, the leaders should suggest the members to know the disadvantages of the chemical in the agriculture and the leaders should do themselves to be the model for the members and to study the problems and obstacles and to find the way to solve the problems 4) individual side, to give the chances for the members to show the opinions, suggestions and to ask the questions in each activity and to aware the skills, professional and characteristics of each. The last was the characteristics of the leaders for strengthened community corresponding to sustainable agricultural and context of Thailand consisted of 1) business leader community 2) the leaders who connected to the every part and level of network and to be the social mobility 3) the leaders who supported the knowledge management and learning community, and 4) the leaders who supported the participation and to increase the quality of the self- management and self-sufficiency of the member community.

Keywords: the Leader’s characteristics, strengthened community, sustainable agricultural

บทนำ

คำกล่าวที่สังคมไทยเคยได้ยินได้ฟังกันมาตลอด คือ “ชาวนาหรือเกษตรกรเป็นกระดูกสันหลังของชาติ” แต่คำกล่าวนี้ คงเป็นเพียงวาทกรรมที่สร้างขึ้น เพื่อให้เกษตรกรภาคภูมิใจที่ตนเองเป็นคนขยันผลิตอาหาร และไม่รู้สึกลำบากใจเท่าที่ควร เพราะนับจากอดีตจนถึงปัจจุบันปฏิเสธไม่ได้ว่า เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ทำนาปลูกข้าวไม่คุ้มกับต้นทุน และยังคงเป็นหนี้เป็นสิน เกษตรกรจำนวนมากไม่สามารถรักษาพื้นที่ ที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่รุ่นบรรพบุรุษได้ ต้องขายที่ให้นายทุน เพื่อนำเงินไปใช้หนี้ที่เกิดจากการทำการเกษตร หรือการมีวิถีชีวิตเป็นชาวนา อีกทั้งที่น่าหดหู่ใจ คือ เมื่อขายที่ไปแล้ว ต้องขอเช่าที่ที่เคยเป็นของตนเองทำกินต่อไป หรือเรียกได้ว่า ชาวนา คือ กลุ่มคนที่ยากจนที่สุด ทั้งในแง่โอกาสและเงินทองในสังคม (เอี่ยม ทองดี, 2546, น. 15-16)

ในอีกมุมหนึ่งรัฐมีนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรในรูปแบบต่างๆ มาโดยตลอด ซึ่งปรากฏชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่ฉบับแรกจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฉบับที่ 9 เป็นต้นมา เน้นให้ความสำคัญกับ

การพัฒนาเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการผลักดัน และปฏิบัติอย่างจริงจัง (วิฑูรย์ ปัญญากุล และ เจษณี สุขจิตติกาล, 2546, น. 15)

ความเปลี่ยนแปลงในยุคหลัง ไม่จำกัดแค่เพียงแนวทางการทำเกษตรทางเลือก หรือเกษตรกรรมยั่งยืนของไทยเท่านั้น ในอีกด้านหนึ่งการพัฒนาที่เห็นได้ชัด คือ การตื่นตัวหรือการตื่นรู้ของภาคประชาชน โดยเฉพาะผู้นำชุมชน เพื่อนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็ง ต้นเหตุสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนลุกขึ้นมาจัดการตนเอง พึ่งตนเอง เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม คือ “ความไม่เป็นธรรม และความเหลื่อมล้ำในสังคม” จากสถานการณ์ความเป็นมาอันยากลำบากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นเครื่องพิสูจน์แล้วว่า การปกครองโดยการรวมศูนย์อำนาจได้สร้างปัญหาทางการเมือง ปัญหาคอร์รัปชัน และขาดศีลธรรม ตลอดจนนำไปสู่ปัญหาสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ทั้งนี้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าโครงสร้างทางสังคมเป็นตัววัดคุณสมบัติของสังคมตราบดีที่สังคมไทยยังมีโครงสร้างทางตั้ง (Vertical Society) ย่อมก่อให้เกิดสภาพเศรษฐกิจที่ไม่ดี การเมืองที่วุ่นวาย และ

ปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย เพราะสังคมทางดิ่งเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างคนที่มีอำนาจข้างบนกับคนที่ไม่อำนาจข้างล่าง ทำให้ขาดการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำหรือเรียกได้ว่าเป็นสังคมที่อ่อนแอ ในมุมมองกลับกัน สังคมแนวราบ (Horizontal Society) คือ สังคมที่มีความเสมอภาค มีการรวมตัว ร่วมคิดร่วมทำในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่ม ชมรม สมาคม สหกรณ์ วิสาหกิจ มูลนิธิ ชุมชน ถือเป็นสังคมที่เข้มแข็ง หรือมีพลังอำนาจทางสังคม (ประเวศ วะสี, 2556, น. 13)

รูปธรรมของพื้นที่หนึ่งที่มีการรวมตัวกันเพื่อขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน ประเด็นความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร และพัฒนาต่อยอดไปสู่แนวคิดการทำเกษตรแบบยั่งยืน ปลุกพืชอินทรีย์ คือ จังหวัดนครปฐม เริ่มต้นจากพื้นที่ดินสหกรณ์บ้านคลองโยง จำนวน 1,800 ไร่ ตั้งอยู่ในตำบลคลองโยง อำเภอกุสุมาลย์ และลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี ตามแนวคลองโยงที่เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำนครชัยศรี เป็นที่ดินซึ่งชาวบ้านสหกรณ์บ้านคลองโยงทำกินกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 สมาชิกสหกรณ์จึงได้ร่วมประสานขอสิทธิในที่ดินในนาม “เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย” หรือ คปท. (แสนชัย คำภูไทย, 2556, น. 15) จนนำไปสู่การได้รับโฉนดชุมชนฉบับแรกของประเทศไทย และมีการกำหนดกฎเกณฑ์ประเด็นหนึ่ง ว่าสมาชิกต้องช่วยกันปรับรูปแบบการผลิต พัฒนาไปสู่การเกษตรกรรมยั่งยืน ปลูกผลิตผลอินทรีย์ (เกษตรผัสดิน, 2556, น. 12) ซึ่ง ณ ปัจจุบันมีการขยายพื้นที่ทำการเกษตรแบบยั่งยืนเพิ่มขึ้น แทนที่การทำเกษตรแบบพึ่งสารเคมี หรือความพยายามลดการใช้สารเคมีให้น้อยลงทั้งในส่วนตำบลคลองโยง อำเภอกุสุมาลย์ และลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี

จากการขับเคลื่อนของแกนนำและคนในชุมชนข้างต้น นับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของพลังคนในระดับชุมชน ท้องถิ่นที่ลุกขึ้นมาจัดการกับปัญหาของตนเองตามสภาพบริบทของพื้นที่ เน้นการทำงานในรูปของเครือข่ายหลากหลายภาคส่วน และสร้างการมีส่วนร่วม ซึ่งแตกต่างไปจากเดิมที่ให้ความสำคัญกับรัฐบาลกลาง รอคอยการช่วยเหลือจากรัฐ หรือการพึ่งพารัฐเป็นหลัก เรียกได้ว่าเป็นการสร้าง “การบริหารการปกครองสาธารณะใหม่” นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึง “ความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง” หรือมีคุณลักษณะของผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งอย่างเด่นชัด จึงนำไปสู่ความสนใจในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและบริบทของพื้นที่สหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม

2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน ของสหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม

3. เพื่อนำเสนอรูปแบบคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยศึกษาเฉพาะกรณี (Case study methodology) ซึ่ง Yin ได้กล่าวไว้ว่า การวิจัยแบบเฉพาะกรณี มีขอบเขตชัดเจนสมบูรณ์ในตัวเอง มีเวลาและสถานที่ที่สามารถกำหนดได้ รวมถึงเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับธรรมชาติของคำถามการวิจัยที่มุ่งหาคำตอบประเภท อย่างไร และทำไม อีกทั้งเป็นสถานการณ์หรือปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยควบคุมได้น้อย หรืออาจจะควบคุมไม่ได้เลย (Yin, 1994, p. 1) นอกจากนี้เชื่อว่ากรณีศึกษาเป็นแนวทางที่ทำให้สามารถตรวจสอบปรากฏการณ์ที่สลับซับซ้อนจากหน่วยในการวิเคราะห์ (Units of Analysis) ที่แตกต่างกัน (Yin, 2003 as cited in Berg, 2007, p. 283) ศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประยุกต์ใช้ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของ Bass และ Avolio (1994) ซึ่งได้อธิบายคุณลักษณะผู้นำในมิติต่างๆ จำนวน 4 มิติ ประกอบด้วย 1) การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ 2) การสร้างแรงบันดาลใจ 3) การกระตุ้นทางปัญญา และ 4) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล เนื่องจากเป็นชุดมิติที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับบริบทของพื้นที่ที่ทำการศึกษาได้เป็นอย่างดี เนื่องด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพมีอาจมองข้ามการตีความหมายที่คำนึงถึงบริบทของสิ่งที่ศึกษาได้ และศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) พื้นที่ที่เลือกทำการศึกษาคือ สหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีแกนนำเข้มแข็งในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน ทั้งเรื่องโฉนดชุมชน และการทำการเกษตรแบบยั่งยืน เป็นพื้นที่แรกของประเทศไทยที่ได้รับโฉนดชุมชน และมีการดำเนินงานต่างๆ เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 14 คน ประกอบด้วย ผู้นำในการขับเคลื่อนสหกรณ์บ้านคลองโยง สมาชิกสหกรณ์ และนักวิชาการ เพื่อให้สามารถศึกษาข้อมูลในเชิงลึกและแคบ ทั้งนี้ได้สุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive selection) เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา (จุฬพล หนิมพานิช, 2551, น. 227-234)

ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์เจาะลึก ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview)

กล่าวคือ ใช้แนวคำถามเป็นหลัก แต่ขณะเดียวกันไม่มองข้ามประเด็นที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์ (ชาย โพธิ์สิตา, 2554, น. 264) ซึ่งแบบสัมภาษณ์ดังกล่าว ก่อนนำไปใช้จะมีการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยนำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องและความถูกต้องเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา นอกจากนี้ทำการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร (Documents analysis) ซึ่งเป็นการแสวงหาคำตอบ หรือการสร้างองค์ความรู้ด้วยการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) หลากหลายแหล่ง ทั้งในรูปของงานวิจัยและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์และการแปลผลข้อมูล ใช้การตรวจสอบภายในและการตรวจสอบภายนอก สำหรับการตรวจสอบภายใน ผู้วิจัยเน้นการนำเสนอคำอธิบาย หรือข้อสรุปจากมุมมองที่หลากหลาย ได้แก่ ผู้นำในการขับเคลื่อนสหกรณ์บ้านคลองโยง สมาชิกสหกรณ์ และนักวิชาการ ซึ่งได้อธิบายทั้งในทัศนะที่เห็นสอดคล้องกันและแตกต่างกันอย่างครบถ้วนตามข้อเท็จจริงที่ได้จากการศึกษา อีกด้านหนึ่งได้ทำการตรวจสอบภายนอกโดยประยุกต์ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) ในลักษณะการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน (สุรางค์ จันทวานิช, 2554, น. 129-130)

ผลการวิจัย

1. ความเป็นมาและบริบทของพื้นที่สหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภอบุพผมณฑล จังหวัดนครปฐม

ความเป็นมาและบริบทของพื้นที่สหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภอบุพผมณฑล จังหวัดนครปฐม พบว่า เป็นชุมชนการเกษตรทำนา ปลูกรubber และผลิตผลทางการเกษตรอื่นๆ ที่ค่อนข้างมีฐานะยากจนต้องเช่าที่ดินทำกิน แต่มีความตื่นตัวและร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินอย่างเป็นรูปธรรม จนได้รับโฉนดชุมชนเป็นแห่งแรกในประเทศไทย หลังจากนั้น สมาชิกช่วยกันปรับปรุงรูปแบบการผลิตให้พัฒนาไปสู่การเกษตรยั่งยืน โดยพื้นที่ลานตากฟ้าเป็นพื้นที่นำร่องการใช้เกษตรอินทรีย์ ส่วนในพื้นที่อื่นๆ ลดการใช้สารเคมีลงเรื่อยๆ

2. คุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน ของสหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภอบุพผมณฑล จังหวัดนครปฐม

2.1 มิติการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ พบว่า ผู้นำสามารถประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ตาม เป็นที่ศรัทธาเคารพ ยกย่อง เชื่อใจ ไว้วางใจ และผู้ตามรู้สึกปลาบปลื้มใจ หรือภาคภูมิใจเมื่อได้ร่วมงานด้วย ผู้ตามต้องการเลียนแบบพฤติกรรมวิธีปฏิบัติให้เหมือนกับผู้นำ ประกอบกับผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์

สามารถแนะนำ และถ่ายทอดคุณลักษณะไปยังผู้ตามได้ รวมถึงมุ่งประโยชน์ของส่วนรวมและกลุ่ม

2.2 มิติการสร้างแรงบันดาลใจ พบว่า ผู้นำสามารถสร้างแรงจูงใจภายในให้เกิดความหมายและท้าทายเกี่ยวกับงานให้แก่ผู้ตาม โดยผู้นำกระตุ้นจิตวิญญาณ การแสดงออกที่สื่อให้เห็นว่ามีความกระตือรือร้นด้วยการสร้างความคิดในแง่บวกหรือเจตคติที่ดี สามารถทำให้ผู้ตามได้สัมผัสกับภาพที่งดงามในอนาคต ประกอบกับแสดงพฤติกรรมที่ชี้ให้เห็นว่าได้อยู่ทิศตน หรือมีความผูกพันต่อเป้าหมาย และวิสัยทัศน์ร่วมกันทุกคน

2.3 มิติการกระตุ้นทางปัญญา พบว่า ผู้นำสามารถกระตุ้นให้ผู้ตามคำนึงถึงปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกลุ่ม เพื่อให้ผู้ตามมีความคิดริเริ่มที่จะหาแนวทางใหม่ๆ ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยผู้นำต้องคิดและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มีการตั้งสมมติฐานที่ชัดเจน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้กำลังใจผู้ตามเพื่อให้เกิดความพยายามในการหาวิธีการแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

2.4 มิติการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล พบว่า ผู้นำมีการดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคล จนทำให้ผู้ตามรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและสำคัญ สร้างบรรยากาศที่ช่วยเพิ่มแรงสนับสนุน และตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ประกอบกับเน้นการสื่อสารสองทาง มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ตามเป็นการส่วนตัว มีทักษะการฟังอย่างมีประสิทธิภาพ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ตลอดจนมอบหมายงาน เพื่อเป็นเครื่องพิสูจน์ศักยภาพ ความสามารถ และเปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ

3. รูปแบบคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน

คุณลักษณะที่ผู้นำพึงมีเพื่อนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน ประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนเชิงประกอบการ 2) ผู้นำที่สามารถเชื่อมโยงเครือข่ายทุกภาคส่วน ทุกระดับ และเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคม 3) ผู้นำที่ส่งเสริมการจัดการความรู้ และสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ และ 4) ผู้นำที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วม และเพิ่มศักยภาพในการจัดการตนเองและพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน

การอภิปรายผลการวิจัย

1. ความเป็นมา และบริบทของพื้นที่สหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภอบุพผมณฑล จังหวัดนครปฐม

พื้นที่สหกรณ์บ้านคลองโยงเป็นพื้นที่ที่ทำเกษตรเป็นหลัก วิถีชีวิตของชาวคลองโยงจึงผูกพันกับการปลูกข้าว การทำนาบัว และพืชผลทางการเกษตรต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ โดยบรรพบุรุษได้บุกเบิกหักร้างถางพงในบริเวณ “ทุ่งนครชัยศรี” เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากินในลักษณะของการเข้ามา

โดยตลอด เนื่องจากผู้ที่ถือกรรมสิทธิ์ คือ เจ้าจอมมารดาชุม ในรัชกาลที่ 4 จากนั้นที่ดินผืนนี้เป็นมรดกตกทอดกันมาใน พระราชตระกูลตีสกุล ด้วยความทุกข์ยากจากการไม่มีสิทธิ ในการถือครองที่ดิน ส่งผลให้ชาวบ้านตื่นตัว ร่วมแรงร่วมใจ กันเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ เช่น เข้าพบ เฝ้าฯ จอกราตรองกับ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวบรวมเอกสารข้อมูลการเข้า การทำกินและอยู่อาศัยตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ และชุมชนร่วมกับ “เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย” จนนำไปสู่การกำหนด นโยบายการถือครองที่ดินและบริหารจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน และมั่นคงโดยชุมชนในรูปแบบของชุมชนของรัฐบาล ซึ่งสอดคล้อง กับแนวคิดของ ประเวศ วะสี (2556) ที่เชื่อว่า ชุมชนที่มีความ เข้มแข็ง สมาชิกของชุมชนต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของ ตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหา พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของ ตนเอง ประกอบกับสมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการ กับปัญหาของตนและชุมชน มีกระบวนการของชุมชนที่มีการ เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน

ต่อมามีการพัฒนาพื้นที่ไปสู่การทำเกษตรแบบ ยั่งยืน เนื่องจากมองว่าแนวทางดังกล่าวจะส่งผลให้คุณภาพชีวิต สุขภาพ รายได้ของตนเองดีขึ้น สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์ โดยรอบพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทาง ชีวภาพมากขึ้น ตลอดจนผู้บริโภคได้รับประทานอาหารที่ ปลอดภัยไร้สารพิษ

2. คุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตาม แนวการทำเกษตรแบบยั่งยืน ของสหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภอบางแพ จังหวัดนครปฐม

2.1 มิติการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์

ผู้นำของสหกรณ์บ้านคลองโยงสามารถเป็น แบบอย่าง เป็นผู้นำทางความคิด นำปฏิบัติ จูงใจให้สมาชิก สหกรณ์ทำกิจกรรมต่างๆ นับตั้งแต่การเรียกร้องสิทธิในพื้นที่ ทำกิน ก่อนที่จะเป็นโฉนดชุมชน โดยผู้นำแสดงออกให้เห็นถึง ความมุ่งมั่น ความมีอุดมการณ์ และความตั้งใจ เอาจริงเอาจังที่ จะแก้ปัญหาไม่มีที่ดินทำกิน รวมถึงปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยมใหม่ ในการทำการเกษตรแบบใช้สารเคมี มาสู่การทำเกษตรแบบ ยั่งยืน ปลูกพืชอินทรีย์ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งการจูงใจ ในลักษณะนี้ ตามความคิดของ Davis (1967) ถือเป็นการจูงใจ ภายในและมีแรงขับเคลื่อนความสำเร็จ (Inner motivation and achievement drives) กล่าวคือ มีระดับแรงขับเคลื่อนทาง การจูงใจ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมาย หรือความสำเร็จที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

2.2 มิติการสร้างแรงบันดาลใจ

ผู้นำสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกสหกรณ์บ้านคลอง โยงมีความรู้ความเข้าใจ และตระหนักว่าการทำเกษตรอินทรีย์ เป็นแนวทางที่ช่วยสร้างความยั่งยืนในอาชีพให้กับคนในชุมชน

โดยชี้ให้เห็นว่าการทำการเกษตรในลักษณะนี้ ไม่ได้ส่งผลดี เฉพาะตัวเกษตรกรเท่านั้น แต่ทำให้ผู้บริโภคได้รับประทาน อาหารที่ปลอดภัยด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม รอบๆ ชุมชนดีขึ้น ขณะที่ปัญหาอุปสรรคของผู้นำในการสร้าง ชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืนในมิตินี้ พบว่า ขาดการรวบรวมความรู้ เทคนิค วิธีการทำเกษตรอินทรีย์ หรือ ข้อมูล ตัวเลขที่ช่วยสนับสนุนว่า การทำเกษตรอินทรีย์ดีกว่า การทำเกษตรที่ใช้สารเคมีอย่างไร ทำให้มีคนในชุมชนบางส่วน ยังคงใช้สารเคมีในการทำการเกษตร และบางส่วนพยายามลด การใช้สารเคมีลง ขณะที่อีกส่วนหนึ่งไม่ใช้สารเคมีเลย ซึ่งผล การวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับ จิตราพร อุดมก้านตรง (2547) ที่พบว่า การปลูกข้าวปลอดสารพิษโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ สามารถลด ต้นทุนการผลิต เกษตรกรเล็งเห็นความสำคัญของการส่งเสริม สุขภาพของตัวเกษตรกรและผู้บริโภค จึงลด ละ เลิก การใช้ สารเคมี เพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม รวมถึงรักษาสมดุล ของระบบนิเวศ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของที่ทำกินในระยะยาว

ในอีกด้านหนึ่ง ประสพปัญหาคนรุ่นใหม่ไม่นิยม ทำนา ส่วนใหญ่เป็นแรงงานต่างถิ่น และลูกจ้างในโรงงาน อุตสาหกรรม ส่วนคนรุ่นพ่อแม่ไม่นิยมปลูกฝังให้ลูกหลานทำ อาชีพเกษตรกรรมเช่นกัน ประกอบกับปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าว เมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ย วัสดุอุปกรณ์ และค่าแรง เป็นต้น มีราคาสูงขึ้นเรื่อยๆ และสิ่งแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยใน การทำการเกษตร เนื่องจากมีหมู่บ้าน โรงงาน บริษัท บริเวณ โดยรอบพื้นที่ รวมถึงสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป ฝนไม่ตก ตามฤดูกาล บางครั้งฝนตกหนักจนน้ำท่วม แต่บางครั้งก็แห้งแล้ง มากจนน้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร

2.3 มิติการกระตุ้นทางปัญญา

ผู้นำทั้งที่เป็นนักวิชาการ และผู้นำที่เป็นชาวบ้าน มีการกระตุ้นทางปัญญาอย่างชัดเจน โดยผู้นำที่เป็นนักวิชาการ คือ ประภาส ปันตบแต่ง เสมือนเป็นผู้คอยวางแผนการขับเคลื่อน เรียกร้องสิทธิที่ดินทำกินมาตั้งแต่ยุคแรกๆ ช่วยชาวบ้านหา ข้อมูลหลักฐานที่จะสามารถนำมาอ้างอิงได้ว่า ชาวบ้านมีความ ชอบธรรมในการเป็นเจ้าของผืนดินแห่งนี้ และเป็นฝ่ายที่ถูกภาครัฐเอารัดเอาเปรียบ ส่วนผู้นำที่เป็นชาวบ้าน ได้ให้กำลังใจ ปลูกใจ เติบโตเคียงบ่าเคียงไหล่กับชาวบ้าน และเคลื่อนไหว เรียกร้อง ในรูปแบบต่างๆ ในอีกด้านหนึ่ง เป็นผู้กระตุ้นทางปัญญาให้ คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีที่เป็น อันตรายในการทำการเกษตร และชักชวนให้คนในพื้นที่ลาน ตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่ของสหกรณ์บ้าน คลองโยงลงมือทำการเกษตรอินทรีย์ โดยวิธีการในการทำงาน ที่สำคัญ คือ ผู้นำลงมือทำให้ชาวบ้านเห็น และเมื่อเกิดผลดีชาว บ้านจึงลงมือทำตาม ซึ่งการให้ชาวบ้านได้ลงมือทำ เรียนรู้กับ

ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และให้ชาวบ้านหาวิธีการใหม่ หรือ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ๆ ในการแก้ปัญหาเอง ซึ่งสอดคล้องกับ Cartwright และ Zander (1968) ที่เสนอภาวะการเป็นผู้นำแบบปล่อยเสรี (Laissez-faire leadership) โดยผู้นำจะให้อิสระกับผู้ตามเต็มที่ในการตัดสินใจแก้ปัญหา ผู้นำเป็นเพียงผู้ดูแลอยู่ห่างๆ และจะไม่มีการกำหนดเป้าหมายที่แน่นอน ไม่มีระเบียบที่เคร่งครัด ทั้งนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการวิจัยของ Gumusluoglu และ Ilsev (2009) ที่ชี้ให้เห็นว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีผลกระทบต่อความคิดสร้างสรรค์ของลูกน้อง โดยในระดับปัจเจกบุคคลมีผลอย่างมากต่อการสร้างเสริมกำลังใจ ขณะที่ในระดับองค์การมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงนวัตกรรมขององค์การ

2.4 มิติการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล

การดำเนินงานของสหกรณ์บ้านคลองโยงมีการจัดประชุม ปรึกษาหารือสมาชิกสหกรณ์เป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง โดยก่อนจัดการประชุมผู้นำจะขั้บรถประกาศรอบๆ หมู่บ้าน เพื่อให้ทุกคนรับรู้ และเข้าร่วมการประชุมอย่างพร้อมเพรียงกัน ในวันประชุมเรื่องใดๆ ก็ตามมีการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น ชักถาม และให้ข้อเสนอแนะต่างๆ ได้อย่างเสรี แต่บางครั้งการสื่อสารยังไม่ทั่วถึง ไม่ทราบว่ามีการจัดประชุม นอกจากนั้น ผู้นำยังดูแลเอาใจใส่คนในชุมชน สอบถามเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ในทุกๆ ด้าน รู้จักทุกคนในชุมชนเป็นอย่างดี เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ผู้นำมักจะเป็นคนที่ช่วยไกล่เกลี่ย โดยรับฟังความคิดของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ส่งผลให้คนในชุมชนรู้สึกเชื่อมั่น ศรัทธาในตัวผู้นำ เมื่อมีกิจกรรมต่างๆ จะให้ความร่วมมือทุกครั้ง ทั้งนี้ผู้นำจะเป็นคนขอความร่วมมือให้สมาชิกสหกรณ์ช่วยงานด้านต่างๆ ตามความถนัด ความเชี่ยวชาญ และบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ จากลักษณะพฤติกรรมของผู้นำข้างต้น สอดคล้องกับแนวคิดของ House และ Terence (1974) ที่มองว่า ภาวะการเป็นผู้นำแบบสนับสนุน (Supportive leadership) จะมีลักษณะไม่ถือตัว เป็นกันเอง เข้าหาง่าย และมีความเห็นอกเห็นใจผู้ใต้บังคับบัญชา

3. รูปแบบคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวทางทำเกษตรแบบยั่งยืน

3.1 ผู้นำชุมชนเชิงประกอบการ คือ สร้างผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญเสมือนกับพ่อค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความสามารถในการหาตลาด วิเคราะห์ความต้องการของตลาด เพื่อแก้ปัญหากระบวนการผลิตทั้งระบบ ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำ กล่าวคือ มีความรู้ความเข้าใจวิธีการปลูกในลักษณะอินทรีย์ ปลอดจากการใช้สารเคมี การบำรุงรักษา ระบบโรงสีชุมชน การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และการจัดการหาตลาดที่หลากหลาย ตลอดจนการสื่อสาร โดยอาศัยช่องทาง

ใหม่ๆ เทคโนโลยีใหม่ๆ ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงการเกษตรกับการท่องเที่ยว เพื่อสร้างรายได้ และความมั่นคงให้กับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ Stogdill (1948) ที่พบว่า แนวโน้มของผู้นำต้องมีลักษณะคล่องแคล่ว ปรับตัวในสถานการณ์ต่างๆ ได้ดี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบ และรู้วิธีการที่จะทำให้งานสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

3.2 ผู้นำที่สามารถเชื่อมโยงเครือข่ายทุกภาคส่วนทุกระดับ และเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคม กล่าวคือ ผู้นำต้องมีความสามารถในการติดต่อประสานความร่วมมือ การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับเครือข่ายทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ประชาสังคม และเอกชน สามารถวิเคราะห์ถึงลักษณะเด่นของแต่ละภาคส่วน และเชื่อมโยงการดำเนินงานกับเครือข่ายเหล่านั้น ดังที่ Blake และ McCanse (1991) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำต้องสร้างความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน ทั้งการเผชิญหน้าระหว่างคนสองคน และการเผชิญหน้าภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มด้วย ซึ่งแนวคิดเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ Brown และ Monberg (1980) ที่เชื่อว่า ผู้นำต้องมีความสามารถในการเข้าสังคม การเป็นที่นิยม มีทักษะในการสื่อสาร และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Provan และ Veazie (2005) ที่พบว่า เครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนมีความสำคัญในการจัดการปัญหาของชุมชน ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน รวมถึงเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคม รู้จักเทคนิค วิธีการในการสื่อสารความต้องการ หรือข้อเรียกร้อง หรือปัญหาของชุมชน เป็นต้น ไปยังสาธารณชนในวงกว้าง โดยประยุกต์ใช้เทคนิควิธีการในช่วงที่เรียกร้องเรื่องโดนดชุมชน เพื่อแก้ปัญหา อุปสรรคในเรื่องการสื่อสารไม่ทั่วถึง ขาดกิจกรรมใหม่ที่สร้างสรรค์ หรือเป็นการพัฒนาศักยภาพคนในท้องถิ่น เนื่องจากไม่มีงบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอ และขาดบุคลากร โดยเฉพาะผู้นำที่จะสานงานต่อ รวมถึงไม่มีวัสดุ อุปกรณ์ เทคโนโลยีในการปฏิบัติ ตลอดจนไม่มีตลาดรับซื้อสินค้าที่แน่นอน หรือการมองเห็นเฉพาะช่องทางการตลาดเฉพาะกลุ่มเครือข่ายปฏิรูปที่ดินในภูมิภาคต่างๆ เท่านั้น

3.3 ผู้นำที่ส่งเสริมการจัดการความรู้ และสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ กล่าวคือ ผู้นำต้องสามารถสืบค้น รวบรวมข้อมูลทางวิชาการ และผลที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรอินทรีย์ในบางพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ รวมถึงข้อมูลอื่นๆ ที่สำคัญนำมาจัดเก็บ และเผยแพร่อย่างเป็นระบบ ตลอดจนสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาขาดการรวบรวมความรู้ เทคนิค วิธีการทำเกษตรอินทรีย์ หรือข้อมูล ตัวเลขที่ช่วยสนับสนุนว่า การทำเกษตรอินทรีย์ดีกว่าการทำเกษตรที่ใช้สารเคมีอย่างไร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Bass (1985) ที่มองว่า ผู้นำต้องกระตุ้นให้ผู้ตามใช้สติปัญญา

(Intellectual stimulation) รวมถึงผลการวิจัยของ Provan และ Veazie (2005) ที่พบว่า ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นในการช่วยเหลือสมาชิกสำหรับการวางแผนพัฒนาสิ่งต่างๆ ในอนาคต นอกจากนั้น การมีจุดเชื่อมต่อของเครือข่ายจำนวนมากเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

3.4 ผู้นำที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วม และเพิ่มศักยภาพในการจัดการตนเอง และพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน นับเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และก่อให้เกิดการกระจายอำนาจ ความเข้มแข็งทั่วทุกพื้นที่ และเพิ่มศักยภาพในการจัดการตนเอง และพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน ท้องถิ่น เพื่อลดปัญหาการไม่มีการพัฒนางานในรูปแบบใหม่ๆ ขาดบุคลากรสานต่องาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Davis (1967) ที่อธิบายไว้ว่า ผู้นำต้องมีทัศนคติด้านมนุษยสัมพันธ์ (human relations attitudes) เน้นสร้างความเข้าใจทางด้านสังคม และพัฒนาทักษะความสัมพันธ์กับผู้อื่นให้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากเชื่อว่าผู้นำที่ประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับไม่สามารถทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองทั้งหมด แต่ต้องพึ่งพาอาศัยลูกน้อง เพื่อนร่วมงาน และบุคคลอื่นๆ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วม Cartwright และ Zander (1968) มองว่า มีทั้งการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดนโยบาย วิธีการทำงาน รับฟังความคิดเห็น ทำงานเป็นทีม โดยการใช้การสื่อสารแบบ 2 ทาง ซึ่งสอดคล้องผลการวิจัยของ Fonchingong และ Fonjong (2002) ที่พบว่า การพัฒนาชุมชนในกลุ่มรากหญ้าของคาเมรูน เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพึ่งพาตนเอง เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ซึ่งประชาชนเป็นผู้ริเริ่มเองทั้งหมด รัฐทำหน้าที่ส่งเสริมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น เทคโนโลยี และงบประมาณ และไม่เข้าไปแทรกแซงการดำเนินกิจกรรมใดๆ นอกจากนั้น พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน คือ ความเชื่อมั่นต่อภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ท้องถิ่น ทักษะ เทคโนโลยี และการสนับสนุนจากผู้นำภายนอกชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมระหว่างโครงสร้างทางวัฒนธรรมกับเครือข่ายชุมชน ตลอดจนการสนับสนุนจากสตรีและผู้มีบทบาทหลักของชุมชน นอกจากนั้น เสนอแนะว่า แนวทางการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้น คือ รัฐและภาคส่วนอื่นๆ ต้องให้คำแนะนำ สนับสนุนในการริเริ่มการดำเนินงานของชุมชน และการสร้างเครือข่ายท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะ 2 ส่วน ประกอบด้วย ข้อเสนอแนะจากการวิจัย และข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. รัฐและภาคส่วนต่างๆ ได้แก่ เอกชน มหาวิทยาลัย

และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ร่วมกันจัดอบรมทั้งภาคทฤษฎี ปฏิบัติ และศึกษาดูงานเพื่อพัฒนาทักษะให้แก่คนในชุมชน โดยเฉพาะแกนนำ ทั้งด้านความรู้เกี่ยวกับวิถีทางการทำเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาคุณภาพผลิตผล การพัฒนาออกแบบบรรจุภัณฑ์ การหาช่องทางการขายสินค้า และพัฒนาเกษตรกรให้กลายเป็นผู้ชำนาญเรื่องการตลาด หรือสามารถก้าวสู่การเป็นผู้ประกอบการ

2. ภาครัฐไม่ได้ว่ารัฐบาลส่วนกลางไม่สามารถดูแลชุมชนท้องถิ่นทุกๆ แห่งได้อย่างทั่วถึง และไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ในทุกๆ เรื่อง ฉะนั้นในการดำเนินการต่างๆ ควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ได้แก่ ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และเอกชน รวมถึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ โดยที่รัฐบาลเป็นผู้คอยสนับสนุน ส่งเสริมทรัพยากรต่างๆ และกระจายอำนาจไปยังชุมชน ท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชน ท้องถิ่นสามารถจัดการตนเอง และพึ่งตนเองได้ในที่สุด ในอีกด้านหนึ่ง แนวทางดังกล่าวยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้นำสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายทุกภาคส่วน ทุกระดับ และเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย

3. รัฐและภาคส่วนต่างๆ สนับสนุนทรัพยากร เช่น งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยี เป็นต้น ให้ผู้นำในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้มีเครื่องมือในการส่งเสริมการจัดการความรู้ และสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้

4. รัฐควรศึกษาและพัฒนาพันธุ์ข้าว รวมถึงพันธุ์พืช ผัก ผลไม้อื่นๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยคิดค้นว่าทำอย่างไรให้สิ่งที่ปลูกนั้น มีความทนทาน คุณภาพสูง มีผลผลิตปริมาณมาก และตรงกับความต้องการบริโภคของผู้ซื้อ อันจะเป็นการเพิ่มมูลค่าของผลิตผลทางการเกษตร ทำให้เกษตรกรได้รายได้สูงขึ้น

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1. การออกแบบการวิจัยในครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เนื่องจากมุ่งหวังที่จะศึกษากรณีที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ความเข้าใจในเชิงลึกอย่างเป็นองค์รวมในมุมมองกลับกัน การศึกษาในลักษณะดังกล่าว ส่งผลให้ขาดความครอบคลุม หรือเป็นข้อจำกัดสำหรับข้อมูลเชิงประจักษ์บนพื้นฐานปรัชญาความเชื่อแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่มองว่าความรู้ ความจริงตั้งอยู่บนฐานของหลักฐาน ฉะนั้น จึงควรศึกษาวิจัย โดยใช้เชิงคุณภาพผสมผสานกับเชิงปริมาณ เพื่อเสริมความจริงเชิงวัตถุวิสัย (Objective social reality) ที่ให้คุณค่ากับความแม่นยำตามหลักวิทยาศาสตร์ ข้อมูลที่เป็นตัวเลขที่ชัดเจนขณะเดียวกันเป็นการลดข้อจำกัดเกี่ยวกับขนาดกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำการศึกษาสัมภาษณ์จำนวนไม่สูงมากนักเหมือนกับเชิงปริมาณ

2. วัตถุประสงค์การวิจัย มุ่งศึกษาความเป็นมา บริบทของพื้นที่ และคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืนของสหกรณ์บ้านคลองโยง อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม รวมถึงรูปแบบคุณลักษณะผู้นำในการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืนเป็นสำคัญ ซึ่งมีมุมมองอื่นๆ ที่น่าสนใจอีกหลายประเด็นที่ไม่ได้ทำการศึกษาในครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รูปแบบกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และการประเมินผลนโยบาย เป็นต้น

3. การเลือกมิติในการวิจัย ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับการที่มีติดกล่าว สามารถเชื่อมโยงกับบริบทของการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวการทำเกษตรแบบยั่งยืนเป็นหลัก แต่ยังคงมีอีกหลากหลายมิติที่มีความน่าสนใจในการศึกษาค้นคว้า ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการเลือกมิติที่มีความหลากหลายหรืออยู่นอกเหนือจากงานวิจัยชิ้นนี้ เพื่อให้เกิดข้อค้นพบในแง่มุมใหม่ๆ

4. ผู้วิจัยเสนอว่า ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบ (Comparative study) ระหว่างการถือครองที่ดินในรูปแบบชุมชนกับการถือครองที่ดินในรูปแบบอื่นๆ เพื่อให้เห็นวิวัฒนาการความแตกต่าง ข้อดี ข้อเสีย ผลกระทบ และนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขนโยบายภาครัฐต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- เกษตรผังชน. (23 ธันวาคม 2556). คลองโยง ต้นแบบพัฒนาคน พัฒนาชาติเบิกฤกษ์โฉมชุมชนแห่งแรกของไทย. *พิมพ์ไทย*, หน้า 12.
- จิตรภาพ อุดมก้านตรง. (2547). *ประสิทธิผลการปลูกข้าวปลอดสารพิษกับการเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนา: กรณีศึกษาตำบลบ้านดอน อำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุพรรณบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- จุมพล หนิมพานิช. (2551). *การวิจัยเชิงคุณภาพในทางรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาย โพธิ์ธิดา. (2554). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ประเวศ วะสี. (2556). *ปฏิรูปโครงสร้าง 3 อย่าง*. นนทบุรี: สำนักงานประสานการพัฒนาสังคมสุขภาวะ.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล, และ เจษณี สุขจิรติกาล. (2546). *สถานการณ์เกษตรอินทรีย์ไทย เกษตรอินทรีย์โลก*. กรุงเทพฯ: ที จี ซี พริ้นติ้ง.
- สุภาภรณ์ จันทวานิช. (2554). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แสนชัย คำภูไทย. (18 พฤศจิกายน 2556). คลองโยงกับก้าวเข้าสู่ความยั่งยืน. *สยามธุรกิจ*, หน้า 15.
- เอี่ยม ทองดี. (2546). *ข้าวกับชาวนา*. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectation*. New York: The Free Press.

- Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1994). *Improving organizational effectiveness through transformational leadership*. Thousand Oaks, C.A.: Sage.
- Berg, B. L. (2007). *Qualitative research methods for the social sciences* (6th ed.). USA: Pearson Education.
- Blake, R. R., & McCanse, A. A. (1991). *Leadership dilemmas-Grid solutions*. Houston, TX: Gulf.
- Brown, W. B., & Monberg, D. J. (1980). *Organization theory and management: A macro approach*. New York: Wiley.
- Cartwright, D., & Zander, A. (1968). *Group dynamic: Research and theory* (3rd ed.). New York: Harper & Row.
- Davis, K. (1967). *Human relations at work*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Fonchingong, C., & Fonjong, L. (2002). The concept of self-reliance in community disruption initiatives in the cameroon grassfields. *Geo Journal*, 57(1), 2-x.
- Gumusluoglu, L., & Ilsev, A. (2009). Transformational leadership, creativity and organizational innovation. *Journal of Business Research*, 62, 461-473.
- House, J. R., & Terence R. M. (1974). Path-Goal theory of leadership. *Journal of contemporary Business, Autumm*, 3(4), 81-97.
- Provan, K. G., & Veazie, M. A. (2005). The use of network analysis to strengthen community partnerships. *Public Administration Review*, 6(5), 3-13.
- Stogdill, R. M. (1948). Personal factors associated with leadership: A survey of the literature. *Journal of Psychology*, XXV, 35-71.
- Yin, R. K. (1994). *Case study research: Design and methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.